

BEU SBE Dergisi

Cilt: 2 Sayı: 1 Aralık 2013

KUR'AN DİLİNİN MODERN DİLBİLİME GÖRE BİR DEĞERLENDİRME DENEMESİ: KUREYŞ LEHÇESİ Mİ KUREYŞ AĞZI MI?

Necati KARA*
Necdet KARAKAYA**

Özet

Lafızların sistemli ve belli bir mantık örgüsü içinde kullanımı şeklinde tanımlanabilecek olan dil, kendi içinde lehçe, şive ve ağızlara ayrılır. Kur'an-ı Kerim'in dili olan Arapça da bu genel kaideden hariç değildir. Kur'an'ın farklı lehçe ve ağızları kullandığı gerçeğine rağmen لغة قريش veya لسان قريش isim tamlamasının her yerde ve bağlamda "Kureyş Lehçesi" olarak dilimize tercüme edilmesi bu temel farkların nazar-ı dikkate alınmadığını ve bunun bir galat-ı meşhur olarak kullanıldığını göstermektedir. Oysaki bu isim tamlamaları Arapça kaynaklarda bulunduğu bağlamlarda bazen lehçe, bazen şive bazen de ağız anlamında kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Lehçe, Kureyş Lehçesi, Ağız, Yedi Harf.

AN EVALUATION ATTEMPT FOR QURAN'S LANGUAGE BY MODERN LINGUISTICS: DIALECT OF QURAYSH OR MOUTH OF QURAYSH?

Abstract

Language, which can be defined as the systematic usage of expressions within a certain logical pattern, can be separated into dialects, accents and smaller regional accents within it self. Arabic, which is the language of the Holy Quran, can not be excluded from this general principle. The translation of noun phrases لغة قريش and لسان قريش into Turkish as "Quraishi Dialect" in every context and situation shows that the sebasic difference ara not taken into consideration and still preferred because of general consensual though it is known to be a mistake. How ever the senoun phrases are used sometimes to refer to the dialect, sometimes to the accentands sometimes to the minorlocalaccent, base on the context they werw used with in the Arabic sources.

Keywords: Language, Dialect, Dialect of Quraish, TheMouth, The Seven Letter

* Prof.Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

** Arş., Gör., Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü.

KUR'AN DİLİNİN MODERN DİLBİLİME GÖRE
BİR DEĞERLENDİRME DENEMESİ:
KUREYŞ LEHÇESİ Mİ KUREYŞ AĞZI MI?

Giriş

Kutsal her kitabın, hitab ettiği kitlenin kullandığı dil ile muhataplarına seslenmesi mesajının anlaşılması ve bu mesajın gereğinin yapılması için zaruret arz eder. Bu hakikat Kur'an'da şu şekilde ifadesini bulur: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ (Biz her elçiyi, mutlaka kendi halkının diliyle (vahyedilmiş bir mesajla) gönderdik ki, (hakkı) onlara açık (ve dolaysız) bir biçimde ulaştırabilsin.)¹ Herhangi bir topluma gönderilen bir elçi de içinde yaşadığı toplumun dilini bilir ve bu dille muhataplarıyla iletişim kurar.

Bu hakikate binaen Kur'an mesajının, kendisine insanlara ulaştırması için tevdi edildiği zat olan Hz. Muhammed (sav)'in ve vahyin ilk muhataplarının Arap olmaları, mesajın dilinin de Arapça olmasını zorunlu kılmıştır. Bu hakikati Allah, kitabında şu şekilde dile getirmektedir: وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ **"Eğer bu (ilahi kelamın) Arapça dışında bir dilde (indirilmiş) bir hitabe olmasını dileseydik, onlar, (şimdi onu reddedenler) bu defa, "Neden onun mesajları anlaşılır bir şekilde ifade edilmemiş? Hayret! Arapça dışında bir dil(de indirilmiş bir mesaj bu) ve (tebliğ eden de) bir Arap (elçi)?" diyeceklerdi."**²

Kutsal kitapların sonuncusu olan Kur'an-ı Kerim de doğal olarak Arap diliyle inzal olmuş bir hitaptır. Kur'an, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Arapça olarak indirilmiş, okunmasıyla ibadet olunan, kendisiyle insanlara ve cinlere meydan okunan Allah Kelâmı'dır.

Allah'ın insanlara bu son mesajını aktarırken seçtiği dil olan Arapçayı bilmeden, anlamadan murad-ı ilahiyi anlamak mümkün olmayacaktır. Arapçayı anlayabilmek için de Arapçanın doğup büyüdüğü muhiti ve içinde geliştiği kültürü bilmek gerekiyor. Bütün bunları öğrendikten sonra Arapçanın yapısı, düşünceyi aktaran nasıl bir araç olduğu vb. hususlar anlaşılabilir.

Arapçanın farklı lehçe ve ağızlara sahip olması, Kur'an'ın nazil olurken bu lehçe ve ağız farklılıklarını göz önünde bulundurması ve iniş sürecinde farklı lehçe ve ağızlara ait farklı kullanımlara başta ruhsat vererek, teysiri esas alması gibi hususlar Arapçanın yapısının anlaşılmasına –dolayısıyla da Kur'an'ın anlaşılmasına- katkı sağlayacak önemli enstrümanlardır. Bütün bunlardan dolayı biz, bu çalışmamızda Arapçanın farklı Lehçe ve ağızları üzerinde duracak ve Kur'an'ın nüzülü sürecinde hangi lehçe ve ağızları kullandığını, Türkçe çevirilerde çok kullanılan “Kur'an'ın KureyşLehçesi'yle indiği” ifadesinin ve anlayışının doğru olup olmadığı tespitiye çalışacağız.

¹ İbrahim 14/4.

²Fussilet 41/44.

1. DİL VE LEHÇE

İnsanoğlu, tarih boyunca lafızları, toplumsal hayatın can damarını oluşturan iletişimin temel aracı olarak kullanıp; duygu ve düşüncelerini hep onlar vasıtası ile ifade etmiş, onlarla fikir alış-verişinde bulunmuş ve bunun sonucunda hem soyut-somut bütün varlık kategorilerini karşılayabilmiş hem sadece zaman boyutlu olduklarından dolayı kolay ve seri bir biçimde iletişimi gerçekleştirebilmiş hem de çeşitli form ve kalıplara girebilen esnek bir yapıya sahip oldukları için değişik ifade biçimlerine imkan vererek bütün toplumsal tezahürleri gerçekleştirebilmiştir.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, "*Yeryüzünde halife olarak yaratılan insana, varlıkları gösteren/manaya delalet eden lafızların (isimler) öğretildiği*"³ ve "*ona bu lafızlar vasıtasıyla kendi zihnindeki bilgileri ifade etme yetisinin (beyan) verildiği*"⁴ belirtilerek lafızların önem ve işlevi nazara verilmektedir.⁵ Bu da Allah tarafından ihdas edilen lafızlarla iletişim kurmanın, insanoğluna bahşedilen ilahî bir lütuf olup her zaman ve mekânda cârî olan bir sünnetullah olduğunu göstermektedir.

Çalışmamıza bir temel olması için öncelikle; *lafızların sistemli kullanımı olarak tanımlanabilecek olan dil ve lehçe* üzerinde genel olarak duracak, ardından konunun çerçevesini netleştirebilmek için de *ağız ve şive* gibi kavramlar üzerinde durarak bunları izah etmeye çalışılacak ve bunların konumuzla olan bağlantılarını sunmaya çalışacağız.

1.1. Dil /Luğat

Dil'in Arapçadaki karşılığı 'اللغة' dir. Bazı dilciler اللغة kelimesinin فلان لغة "falan şahıs konuştu"dan müştak olduğu görüşündedirler. هي فَعْلَةٌ من لَعَوْتُ اي تكلمت لغوت "konuştum" manasındadır.⁶ Arapça'da bazen اللغة kelimesiyle اللسان kelimesi birbirinin yerine de kullanılır. Çünkü ikisiyle de anlatılmak istenen hemen hemen aynı şeylerdir. اللسان, konuşma organı ve işlevi için kullanılan bir kelimedir. Bundan dolayı Hz. Musa'nın ⁷ واحلل عقدة من لساني 7 duasındaki عقدة kelimesi organdaki aksaklıktan değil de o organın işlevindeki aksaklıktan kaynaklı düğüm, sorun olarak tanımlanır.⁸

Günümüze kadarki süreçte ise düşünürler, dilciler, toplumbilimciler dili kendi açılarından tanımlamışlardır. Bunlardan bazıları dili bir "*açığa vurma*", bir "*açıklama*" olarak görürler.⁹ Dili ilk kez tanımlayan İbn-i Cinnî (ö.392/1002) onu

³ Bakara 2/30.

⁴ Rahman 55/3.

⁵ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Sa'duddin Mes'ud b. Ömer et-Taftazanî, *el-Mutavvel*, el-Matbaatu'l-Amire, İstanbul, 1309. s.7.

⁶ Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, thk. M. Ali Neccar, Daru'l-Kutubi'l-Misriyye, Mısır, trs. I/33.

⁷ Taha, 20/27.

⁸ el-İsfehânî, Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed b. el-Mufaddel er-Râğıb, *Kitâbu'l-Mufredât fi Ğarîbi'l-Kur'an*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., md. s.450.

⁹ Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, s.55, TDK Yayınları, Ankara, 2009.

KUR'AN DİLİNİN MODERN DİLBİLİME GÖRE
BİR DEĞERLENDİRME DENEMESİ:
KUREYŞ LEHÇESİ Mİ KUREYŞ AĞZI MI?

şu şekilde tanımlar: *اللغة هي أصوات يعبر بها كل قوم عن أغراضهم* "Her topluluğun; gayelerini, düşüncelerini kendisiyle (birbirlerine) ilettikleri ses birimlerinden oluşan bir ifade düzenidir."¹⁰ Doğan Aksan ise dil için şöyle bir tanım yapar: "Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir."¹¹

Hicrî II. asrın sonlarına kadar Araplar arasında اللغة kelimesinin bilinmediği söylenir.¹² Araplar dil konusunda çalışan âlimlere الراوية ismini verirlerdi. Hicrî IV. asırda ise dil alanında çalışanlara dîlcî anlamına gelen اللغوي ismi verilmiştir. Bu yeni lakabın kendisine verildiği ilk kişi Ebu Tayyib el-Luğavî'dir.¹³

Kur'an-ı Kerim'de لغة kelimesi dil anlamında değil de boş ve gereksiz söz ve davranışlar için kullanılmıştır ki aslında bu anlam dilin köken bilgisine aykırı da değildir. اللغة kalıbı Kur'an'da hiç geçmez fakat insan sözü vb. anlamlarda kullanılan ل غ و formu ve türevleri Kur'an'da yer alır. Buna mukabil o anlama gelecek لسان kelimesi birçok defa kullanılmıştır. Örneğin تَزَلُّ بِهِ وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ *Ve hakikat bu (kur'an) Rabbül'âlemînin şübhesiz bir tenzildir, Onu Ruh-ı emîn indirdi. Senin kalbin üzerine ki o münzirlerden olasın, açık parlak bir Arabî lisan ile.*"¹⁴

Belki de ilk araplar اللغة kelimesinin yerine اللسان kelimesini kullanıyorlardı. Kur'an-ı Kerim'de ve eski arap edebiyatında اللغة kelimesinin kullanılmamasından hareketle bazı araştırmacılar, bu kelimenin yabancı bir dilden Arapçaya girdiği tezini ileri sürmüşlerdir.

Oysaki bu tezin geçersizliğini ve kelimenin Arapça olduğunu destekleyen husus, insan sözü vb. anlamlarda kullanılan ل غ و kelimesinin hem Kur'an'da hem de arab edebiyatında yer almasıdır. Örneğin; Furkan suresinde bu kelime, boş ve gereksiz söz anlamında kullanılır: *وَإِذَا مَرُّوا بِاللُّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا* "Boş ve yararsız sözle karşılaştıkları zaman onurlu olarak geçenerler"¹⁵ Hadis-i Şerif'te de bu kelime من قال يوم الجمعة و الامام يخطب لصاحبه صه فقد تكلم "konuşmak" anlamında kullanılmıştır: *لغوا* "Kim cuma günü imam hutbe okuyorken arkadaşına "sus" dahi derse boş bir laf etmiş olur."¹⁶

Bunların dışında Arapça sözlüklerde ل غ و maddesiyle ilgili yapılan açıklamalara ve bu kelimenin anlamlarına bakıldığında bu kelimenin Arapça kökenli bir kelime olduğu görülür.¹⁷

¹⁰İbn-i Cinnî, a.g.e.,s. I/33.

¹¹ Aksan, a.g.e.,s.55.

¹² Riyad Kerim, Muhammed, *el-Muktedeb fî lehecâti'l-'Arab*, Mısır, 1996,s.48.

¹³ Riyad Kerim, a.g.e.,s.48.

¹⁴Şu'âra Suresi, 26/92-95.

¹⁵ Furkan Suresi, 25/72.

¹⁶Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Fâik fî Ğaribi'l-Hadis*, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl ve Ali Muhammed el-Bucavî, Daru İhyai'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 2. Baskı, 3/322.

¹⁷el-İsfehânî, a.g.e., ل غ و maddesi, s.451.

KUR'AN DİLİNİN MODERN DİLBİLİME GÖRE
BİR DEĞERLENDİRME DENEMESİ:
KUREYŞ LEHÇESİ Mİ KUREYŞ AĞZI MI?

haline getirdikleri için bu alışkanlıklarından vazgeçemiyorlar. Lehçe de dilden bazı farklılıklar göstererek ayrılmış ama birçok kullanım ortaklığından ve alışkanlıktan dolayı tamamen ayrılmıyor ve o kullanımlara yapışıyor ve onları terk edemiyor.

Güney Arapçası'nın en eski şekil veya lehçelerini bazı kitabelerle tanıyoruz ki bunlar Minae, Sebâ, Katebân ve Hadramut kitabelerinde görülen eski lehçelerdir. Bunların bir nevi devamı olan bugünkü bazı lehçeler de aynı grupta toplanır.²⁴

Klasik Arapçanın esas unsurlarını, Kays, Temîm, Huzeyl, Tayy ve Kureyş kabileleri belirlemiştir.²⁵ Özellikle *Mudar grubu* fasih oluşuyla öne çıkmış ve *Kureyş ağzı* denirken de çoğu zaman Mudar grubunun tamamı kastedilmiştir.²⁶ Bunların Arapça'ya etkileri diğer lehçelere göre daha fazla ve daha belirgindir. Mudar grubunda yer alan başlıca kabileler şunlardır: Kureyş, Kinane, Esed, Huzeyl, Temîm, Dabbe, Kays...

1.2.1.Kays

Bunlar, Muderu'l-Hamra olarak bilinen Mudar b. Nizâr'ın soyundandır. Kays kollarının çokluğundan dolayı diğer Adnanî kabilelerine galebe çalmış ve Yemen'de çoğunluğu elde etmiştir. Öyle ki Yemen, Kays'ın Yemen'i diye anılır olmuştur.²⁷ Kur'an'ı Kerim'de bu kabilenin kullandığı lehçeden birçok kelime bulunmaktadır. Bunlara şu kelimeleri örnek olarak zikredebiliriz: نَحْلَةٌ²⁸ اي فريضة²⁹, الْخَرَّاصُونَ³¹ اي الكذابون , مِنْ صَيَّاصِيهِمْ³⁰ اي من حصونهم , وَادَّكَّرَ بَعْدَ أُمَّةٍ²⁹ اي بعد نسيان

1.2.2.Temîm

Mudar grubu içinde mühim bir yer işgal eden Temimliler, m. VI. asırdan itibaren hemen bütün Necd'i, Bahreyn ve Yemame'nin bir kısmını içine alan geniş bir bölgede bulunuyorlardı. Toprakları kuzeyde Esedliler, güneybatıda Bahil ve Gatafanlılara güneyde Dehna bozkırlarına, kuzeydoğuda ise Fırat nehri kıyılarına kadar uzanıyordu. Umumiyetle göçebe bir hayat süren Temimliler, Hacar, el-Ahsa ve el-Cev'a gibi pazar ve panayırların müdavimleriydi. Bunların Lat, Uzza ve

²⁴ Nihat M. Çetin, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Arap Maddesi*.

²⁵ Çetin, *a.g.e.*, s. 37-38.

²⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr el-Kurtubî, *el-Câm'iliahkami'l-Kur'ân*, (Thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2006, c. I, s.76. " : أن هذه اللغات السبعة إنما تكون في مضر. قاله قوم، واحتجوا بقول عثمان: نزل القرآن بلغة مضر، وقالوا جائز أن يكون منه القریش، ومنه الكنانة، ومنه الأسد، ومنه الهديل، ومنه التميم، ومنه الضبّة، ومنه القيس، قالوا: هذه قبائل مضر تستوعب سبع لغات على هذه المراتب، وقد كان ابن مسعود يحب أن يكون الذين يكتبون المصاحف من مضر "

²⁷ Riyad Kerim, *a.g.e.*, s.37.

²⁸ Nisa 4/4.

²⁹ Yusuf 12/45.

³⁰ Ahzab 33/26.

³¹ Zariyat 51/10.

³² Muhsin, *a.g.e.* s.126.

güneşe taptıkları kaydedilmiştir. Temimlilerin hristiyanlaşmış tek kabile Hire'deki İbad koludur. Meşhur şair 'Adî b. Zeyd bu kabiledendir... Temimliler h. 8. yılda Medine'ye bir elçi gönderip Hz. Peygamberle dostluk antlaşması yaptılar. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonraki Ridde hareketlerinin ilk öncülerinden de oldular. Halid b. Velid'in ısrarlı mücadelesi sonucunda yeniden İslam'a girdiler. Temimliler şiirde olduğu kadar fesahatta da gerçek Arapçanın koruyucusu oldular. Şiveleri eski Arabistanın batı şivelerinden ayrılmakta, Kays ve Bekrilerin şiveleriyle birlikte doğu şivesini teşkil etmektedir.³³ Benu'l-Anber ve BenuHanzala Temim'in kollarındandır. BenuHanzala kolu Temim'in en büyük koludur. BenuYerbu' ise BenuHanzala'nın alt koludur.³⁴

Kur'an-ı Kerim'de yer alan Temimlilere ait kelimelere, şunları örnek olarak zikredebiliriz: *حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ*³⁷, *اي بين الجبلين بين الصدقين*³⁶, *سَرَابِيل تَقِيكُمْ الْحَرَّ* *اي القمص*³⁵, *اي بردا*³⁹ *vb... من الكبر عتياً*³⁸ تحولا , *اي بردا*

1.2.3. Huzeyl

Huzeyl b. Mudrike b. İlyâs b. Mudar'in soyundan gelirler. Geniş bir kabile olan Huzeyl'in çok sayıda kolları bulunmaktadır. Taif'te bulunan Gazvan dağları eteklerine yerleşmişlerdir. Aşağı kesimlerinde Necd ve Tihame yönünde Mekke ve Medine arasında onlara ait verimli yerler ve su kaynakları bulunmaktaydı.⁴⁰ Cahiliye devrinde Suva adlı puta taparlardı; diğer bir putları da Kureyş ve Huza'a kabilelerinin de taptığı Menat idi. EbreheKabe'yi tahrip etmeğe teşebbüs ettiği zaman Huzeylliler, komşuları Kureyş ve Kinane kabileleri ile birlikte karşı gelmişler ve fakat başarılı olamamışlardır. Bu kabileden birçok şair yetişmiştir ki Hz. Peygamber devrinde yaşamış olan Ebu Zu'ayb bunlardan biridir. Daha sonra Taif civarında da yerleşen Huzeylliler, buralarda sürüyle birlikte çadırlarda yaşıyorlardı. Yamaçlar arasındaki vadilerde de buğday ve arpa ekimi yapıyorlardı.⁴¹ İslamiyet geldikten sonra parçalandılar.⁴²

Huzeyl lehçesinin Kur'an-ı Kerim'deki örnekleri; *دَاتٍ مَا يَهْجَعُونَ*⁴³ ما ينامون *ظنا بالغيب*, *من تفاوت*⁴⁵ اي من عيب , *ألواح ودسر*⁴⁴ اي الدسر المسامير *vb... رجماً بالغيب*⁴⁶

³³Furat, a.g.e. s.34.

³⁴Riyad Kerim, a.g.e. s.39.

³⁵Nahl 16/81.

³⁶Kehf 18/96.

³⁷Kehf 18/40.

³⁸Meryem 19/8.

³⁹Muhsin, a.g.e. s.123.

⁴⁰Kahhale, a.g.e, 3/1213

⁴¹Furat, a.g.e, s.36.

⁴²Kehhale, a.g.e, 3/1213

⁴³Zariyat 51/17.

⁴⁴Kamer 54/13.

⁴⁵Mulk 67/3.

⁴⁶Kehf 18/22.

⁴⁷Muhsin, a.g.e. s.121.

KUR'AN DİLİNİN MODERN DİLBİLİME GÖRE
BİR DEĞERLENDİRME DENEMESİ:
KUREYŞ LEHÇESİ Mİ KUREYŞ AĞZI MI?

1.2.4. Tayy

Yemen'de yaşamışlardır. Arim selinden sonra el-Ezdin izinden giderek ayrılmışlardır Yemen'den. Hicaz ve Necd bölgesinde BenuEsed'e yakın bir yere yerleşmişlerdir. Ardından Beni Esed'eNecd bölgesindeki Ece' ve Sulma dağlarında galebe çalarak oraya yerleşmişlerdir. Öyle ki bu iki dağ daha sonraları Tayy dağları olarak bilinmiştir.⁴⁸

Cedile ve CermTayy'ın birçok kolundan sadece ikisidir. Cedile, annelerinin ismidir ve ona nisbetle bilinirler. Cerm ise Şam bölgesinde Gazze'ye yerleşmişlerdir. Su'el, Ğaziyye, Nebhân ve Bevlan da Tayy'ın diğer kollarındandır.⁴⁹

Tayyılarel-eşhuru'l-hurum adında araplara mahsus müsalağa aylarını tanımadıklarından, hac mevsiminde de baskın ve yağmalamalar düzenliyorlardı. Cahiliye devrinde Ece' dağında Filis adında bir puta taptıkları görülen bu kabile mensupları, hicretin IX. yılında Hz. Peygamber'e bir sefaret heyeti göndererek müslüman olmuşlardır. Kabilenin nisbesi et-Tâî olup bu nisbetle en fazla tanınmış şahsiyet de cömertliği ve misafirperverliği ile bilinen Hatem et-Taî'dir.

Kur'an'da bu lehçeye ait kelimelere şunlar örnek olarak verilebilir: رَعَاءٌ⁵⁰ حَسَدًا , رَجَزًا⁵¹ العذاب , الخصب vb...⁵³

1.2.5. Kureyş

en-Nadr b. Kinane'nin çocuklarıdır. Mekke ve civarına yerleşmişlerdi.⁵⁴ Irak'tan geldiklerini ve soylarının Hz. İbrahim'e dayandığını kabul ediyorlardı. Hz. İbrahim, Hz. Hacer ve Hz. İsmaili getirip Bekke vadisine yerleştirdikten sonra, geri dönmüş ve çok geçmemiş Cürhümlüler gelip Hz. Hacer'in iznini de alarak buraya yerleşmişlerdir.⁵⁵ Mekke, Kur'an-ı Kerim'de de ifade edildiği üzere ziraat yapılmayan bir vadidedir.⁵⁶ Buranın, en azından 2000 seneden beri yerleşik bulunan halkı, hususiyetle Kureyşliler, kervan ticareti ile meşguldüler. Bu ticaretin başlıca malzemesini kumaşlar, kokular, tahıl ürünleri ve silahlar teşkil ediyordu. Avrupa'nın Hindistan ve Çinle olan ticareti Mekke'den geçmekteydi. Bu durum Mekkelileri Bizans, İran, Habeşistan, Yemen ve Kinde devletleriyle ticari münasebetler içine çekmişti. Bunlar her yıl Mısır, Suriye, Irak, Yemen ve Habeşistan'a ticaret kervanları yolluyorlardı. Şehrin idaresini ellerinde bulunduran Kureyşliler, bir şehir devleti kurmuşlardı. Kabilenin ileri gelen on ailesi 10000

⁴⁸Furat, a.g.e, s.23-24.

⁴⁹ Ömer Rıza Kehhale, **Mu'cemuKebâili'l-Arab**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1982, 3. Baskı, 1/339.

⁵⁰ Bakara 2/35.

⁵¹ Bakara 2/59.

⁵² Al-i İmran 3/19.

⁵³ Muhsin, a.g.e. s.123.

⁵⁴ el-Kalkaşendî, a.g.e, 1/315-316

⁵⁵ Furat, a.g.e. s.30.

⁵⁶ İbrahim 14/37.

kişi civarında olan bu şehir devletini oligarşi ile idare ediyordu. Bu aileler arasında en önde gelenleri, askeri işleri ellerinde bulunduran Ümeyye oğulları ile dini işlere bakan Hâşim oğulları idi.⁵⁷

Kur'an-ı Kerim, Mudar grubundan olan Kureyş kabilesinin lehçesiyle indirilmiştir.⁵⁸ Tabi bu demek değildir ki Kureyş lehçesinin dışında başka bir lehçeye ait herhangi bir kelime Kur'an-ı Kerim'de bulunmaz. Hz. Osman (ra)'a ait bu ifade Kur'an'ın ekserisinin Kureyş lehçesiyle (?) inmiş olduğunu anlatır.

Kur'an-ı Kerim'de Kureyş lehçesine ait kelimelere şu birkaç örneği verebiliriz: ⁵⁹اي اباطيهم , ⁶⁰اي مجاعة , ⁶¹الصلح , ⁶²اي فلا , ⁶³السلام , ⁶⁴اي تأس فلا تأس , ⁶⁴اي تجز الشيطان vb. örnekleri çoğaltmak mümkündür.

2. ŞİVE VE AĞIZ

2.1. Şive

Şive, bir dil veya lehçenin daha az konuşma farkları gösteren ve bölgeden bölgeye veya şehirden şehire değişebilen küçük kollarına denir. Şive bir dilin kültür düzeylerine göre gösterdiği değişiklik olarak da tanımlanabilir. Şive, aksan olarak da adlandırılır. Şive, kısaca bir dilin bölgesel söyleniş tarzıdır.⁶⁵

Bir dilin izlenebilen tarihi dönemlerinde ayrılmış kolu olarak da tanımlanabilecek olan Şive'de, ayrılıklar lehçede olduğu kadar büyük ve derin değildir. Türkiye Türkçesinde "gelirim" denirken, Türkistan şivesinde "kelür men" denir. Ayrılık yazı diline girmiştir ve sınıflamalar da yazı dillerine göre olur. Bu durum, Arapça'da diğer dillerde olduğu kadar açık olmamakla birlikte bu duruma şunlar örnek olarak verilebilir:

Örnek 1: Yemen taraflarından bir adama şöyle der:

عن كعب بن عاصم الأشعري رضي الله عنه قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: ليس من امير امصيام في امسفر.

Ka'b b. Asım el-Eş'arî'den rivayetle, o şöyle der: Resulullah (sav)'in şöyle söylediğini işittim: "Seferde oruç tutmak erdem değildir."⁶⁶ Yemenliler konuşmalarında ال yerine ام kullandıkları için, Hz. Muhammed (sav) de bu Yemenliyle onun şivesine uygun olarak konuşmuş ve ال yerine ام kullanmış.

Örnek 2: Sa'd kabilesinden olan Atiyye b. Urve'den Allah Resulü'nün şöyle söylediği rivayet edilir: "فان اليد العليا هي المنطية السفلى هي المنطة" "Yüksek el veren eldir, düşük el ise kendisine verilen eldir."⁶⁷

⁵⁷Furat, a.g.e. s.30.

⁵⁸Kurtubî, a.g.e, c.I, s.75.

⁵⁹Bakara 2/111.

⁶⁰Maide 5/3.

⁶¹Bakara 2/208.

⁶²Maide 5/26.

⁶³Enfal 8/11.

⁶⁴Muhsin, a.g.e. s.114-116.

⁶⁵<http://www.turkcebilgi.com/soru/13532/dil-anlatim-dersi-icinsive-agiz-ne-demek>, 03.08.2012.

⁶⁶Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/434.

⁶⁷

KUR'AN DİLİNİN MODERN DİLBİLİME GÖRE
BİR DEĞERLENDİRME DENEMESİ:
KUREYŞ LEHÇESİ Mİ KUREYŞ AĞZI MI?

2.2. Ağız

Bu grupta yer alanlar kabileler Kays'a bağlıdır ve Kays' anisbetle ağız konumundadırlar.

2.2.1. Havazin

Havazin kendi arasında da şu kollara ayrılmaktadır:

1-Benu Sa'd; Bu kol, Allah Resulü'nün sütanneye verildiği koldur.

2-Benu Amr b. Sa'sa': İslam döneminde Yemame'de kurmuş oldukları bir devlete sahiptiler bunlar.

3-Benu Cuşem,

4-Sakîf: Taife yerleşmişlerdi.⁶⁸

Kur'an-ı Kerim'deki **أَفَلَمْ يَأْتِسْ⁷⁰ أَي , أَنْ يُفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا⁶⁹ أَي ان يضلکم الذین کفروا** kelimelerinin Havazin lehçesine ait olduğu rivayet edilir.⁷¹

2.2.2. Ğatafan

Ğatafan b. Kays 'Aylân'ın çocuklarıdır. Yerleşim yerleri Vadiu'l-Kura, Ece' ve Selma dağları civarıydı. Nahledeki uzza putuna tapan Ğatafanlılar, Suleymliler gibi İslama karşı düşmanca tavırlarını -mesela Hendek savaşında müşriklerin yanında yer almışlardı- uzun müddet devam ettirmişlerdi.⁷² İslamî fetihlerden sonra parçalandılar. Daha sonra da yurtlarını Tayy kabilesi istila etti. Antere b. Şeddad Ğatafan'ın Abs kolundan en-Nabiğa ez-Zübyani ise Zübyan kolundandır.⁷³

2.2.3. Suleym

Kays'ın en büyük koludur. Yerleşim yerleri Hayber'e yakın bölgelerdi.⁷⁴ Şaire Hansa Suleym'dendir. Ayrıca Peygamberimizin dedelerinden Haşim ile onun babası Abdulmenaf da Suleymlilerdendir. Cahiliye devrinde kendilerine sacayağı denilen kabileler arasında Suleymliler de vardı. Böyle bir değerlendirmede Suleymliler, Havazinlilerle birlikte bir ayağı, Ğatafan diğer ayağı, Muharib ve Asurlular da üçüncü ayağı teşkil etmekteydiler ki bunların hepsi Mudar'a bağlı Kays kabilesinin kolları durumundaydı.⁷⁵

"Döndü" **نَكَصَ⁷⁶ أَي رَجِعَ** anlamında olan bu kelimenin de Suleym'e ait olduğu rivayet edilir.⁷⁷

⁶⁸ Riyad Kerim, a.g.e. s.37.

⁶⁹ Nisa 4/101.

⁷⁰ Rad 13/31.

⁷¹ Muhsin, a.g.e, s.126.

⁷² Furat, a.g.e, s.33.

⁷³ Riyad Kerim, a.g.e. s.37.

⁷⁴ Riyad Kerim, a.g.e.,s.38;

⁷⁵ Furat, a.g.e. 32.

⁷⁶ Enfal 8/48.

⁷⁷ Muhsin, a.g.e. s.127.

2.2.4.'Advan

Amelika ve İyad'dan sonra Taife yerleşmişlerdi. Bunlar dışında Kays'ın Bahile ve Gindif adında iki farklı kolu daha bulunmaktadır.⁷⁸ Bunların dışında kalan ve bağlı buldukları kabileye nispetle *ağız* hükmünde olan başka kabileler de bulunmaktadır.

SONUÇ

Arapça Kur'an'ın vahy edilmesinden çok önceki dönemlerde coğrafi, siyasi, kültürel, ekonomik vs. birçok nedenlerden dolayı farklı lehçelere ayrılmış ve bu lehçeler de kendi aralarında farklı birçok ağzılara ayrılmışlardır. Arapça tarihi gelişimi itibariyle böyle bir durumdayken; Allah, son mesajı olan Kur'an-ı Kerim'i insanlara iletme için Arap dilini seçmiştir. Tevhid dini olan İslam, hayatın her kademesinde tevhidi tesis etmeye çalışmış. Uluhiyet konusundaki politeist yapıyı yıkarak tevhidî bir düşünceyi onun yerine ikame etmiştir. Hedef ve amaçları farklı olan bir toplumda amaç ve hedef birlikteliğini temin etmiş ve onları aynı amaç ve hedef etrafında bir araya getirmeyi başarabilmiştir.

Kur'an bu gayeyi gerçekleştirebilmek için tedricîliği esas almış ve adım adım istediği hedefe doğru toplumu yaklaştırmıştır. Vahiy, birçok farklılığa sahip olan toplumun en belirgin farklarından biri olan "dilsel farklılıklara" da iniş süresince müsamaha göstermiş ve onları "ortak bir dil" etrafında toplamaya zamanla hazırlamıştır. *Kureyş Ağzını* esas alan vahiy, diğer kabilelerin dili kullanım farklılıklarını da zaman zaman kendi bünyesinde göstermiş ve bu yönüyle de tedricîliği esas alarak toplumu eğittiğini göstermiştir.

Hız. Ebubekir döneminde Kur'an iki kapak arasına alınmış fakat farklı ağızlarla okunmaya devam edilmiştir. Hız. Osman dönemine gelindiğinde ise okuma farklılıkları ihtilaflara neden olmaya başlamıştır. Tevhidi esas alan Kur'an-ı Kerim lehçe ve ağız farklılıklarından dolayı ihtilafların kaynağı olarak gösterilmiş ve toplum ayrışma emarelerini kendisinde göstermiştir. Bu durumun uzun vadedeki sakıncalarını görebilen Hız. Osman, Zeyd b. Sabit başkanlığında bir heyet kurmuş ve bu heyetin, Kur'an-ı Kerim'i *Kureyş Ağzı'nı* esas alarak tekrar yazmalarını ve *diğer ağızları* terk etmelerini emretmiştir. Böylece başlarda esneklik ve kolaylık olarak vahyin ilk muhataplarının eğitilmesinde kullanılan *Ağız farklılıklarına* gösterilen müsamaha resmi olarak ortadan kaldırılmış ve *Kureyş Ağzı* etrafında birlik sağlanmıştır.

Kureyş Lehçesi yerine *Kureyş Ağzı* diyoruz çünkü اللغة ve اللسان kelimelerinin Arapça kaynaklarda kullanıldığı bağlam itibariyle farklı anlamlar ifade etmeleri, bu iki kelimenin dilbilimsel bir tahlilinin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü bu kelimeler yerine göre *dil*, yerine göre *lehçe* ve yerine göre de *ağız* anlamında kullanılabilir. Örneğin Sami dil grubunun anlatıldığı metinlerde bağlam itibariyle العربية اللغة ifadesi Sami dil grubunun bir lehçesi anlamında kullanılır. Çünkü Aramice, Habeşçe, Suryanice, İbranice, Akadca,

⁷⁸ Riyad Kerim, a.g.e, s.39.

KUR'AN DİLİNİN MODERN DİLBİLİME GÖRE
BİR DEĞERLENDİRME DENEMESİ:
KUREYŞ LEHÇESİ Mİ KUREYŞ AĞZI MI?

Asurca vb. daha birçok dil Sami dilleri grubunun birer *lehçesi* hükmündedirler. Aynı kelime اللغة الحجاز sıfat tamlamasında kullanıldığında ise Arapça çatısı altında *Hicâz Lehçesi* anlamında kullanılır. Çünkü Hicaz lehçesi de Kureyş, Huzeyl, Temim, Tayy vb. *ağızlardan* oluşmaktadır. Kelime bu bağlamda lehçe anlamında kullanıldığında ise zorunlu olarak لغة قريش tamlaması da *Kureyş Ağzı* anlamını kazanır.

Kur'an'ın farklı lehçe ve ağızları kullandığı gerçeğine rağmen لغة قريش veya لسانقريش isim tamlamasının her yerde ve bağlamda “Kureyş Lehçesi” olarak dilimize tercüme edilmesi bu temel farkların nazar-ı dikkate alınmadığını ve bunun bir galat-ı meşhur olarak kullanıldığını göstermektedir. Oysaki bu isim tamlamaları Arapça kaynaklarda bulunduğu bağlamlarda bazen lehçe, bazen şive bazen de ağız anlamında kullanılmıştır.

Kaynakça

- Kur'an-ı Kerim
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, DaruSahnun ve Çağrı Yayınları, Tunus&İstanbul, 1992.
- Aksan, Doğan,*Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara, 2009.
- Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr el-Kurtubî, *el-Câm'iliahkami'l-Kur'ân*, (Thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2006.
- Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, thk. M. Ali Neccar, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Mısır, trs.
- el-Feyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, Thk. Abdulazîm eş-Şenâvî, Daru'l-Me'arif, Kahire, Tsz.
- Furat, Ahmed Suphi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, EFD Yayınları, İstanbul, 1996.
- el-İsfehânî, Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed b. el-Mufaddel er-Râğîb, *Kitâbu'l-Mufredât fî Ğaribi'l-Kur'an*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut,tsz.
- İbn-i Manzûr, *Lisanu'l-'Arab*, Thk. Abdullah el-Kebir, Daru'l-Me'arif. Tsz.
- el-Kalkaşendî, *Subhu 'l-'Aşa*, el-Matbaatu'l-Emiriyye, Kahire, 1913.
- Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi -I Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yay. Ankara, 2009.
- Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Fâik fî Ğaribi'l-Hadis*, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl ve Ali Muhammed el-Bucâvî, Daru İhyai'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 2. Baskı.
- Muhsin, Muhammed Salim, *el-Muktebes minLehecati'lArabiyyetive'l-Kur'aniyyeti*, MuessesetuŞebâbi'Câmia, İskenderiye, 1986.
- Nihat M. Çetin, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Arap Maddesi.

-*Eski Arap Şiiri*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemuKebâili'l-Arab*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1982, 3. Baskı.
 - Riyad Kerim, Muhammed, *el-Muktedeb fî lehecâti'l-'Arab*, Mısır, 1996.
 - Sa'duddinMes'ud b. Ömer et-Taftazanî, *el-Mutavvel*, el-Matbaatu'l-Amire, İstanbul, 1309.
 - http://tr.wikipedia.org/wiki/Sami_dil_alesi (14.11.2013. 13:59)
 - <http://www.turkcebilgi.com/soru/13532/dil-anlatim-dersi-icinsive-agiz-ne-demek>, 03.08.2012.